

ЖРТВЕ И НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ ОСЛОБОДИЛАЦА БЕОГРАДСКЕ ВАРОШИ ОД ТУРАКА У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ*

У Карађорђевој парку у Београду, недалеко од Трга Димитрија Туцовића, налази се дванаест надгробних споменика који су постављени на гробовима оних устаника који су погинули 30 новембра (12 децембра по новом календару) 1806 године борећи се за ослобођење Београда од Турака. У њихову славу и част кнез Александар Карађорђевић подигао је скроман споменик 1848 године, који је после четрдесет и једне године обновљен (1889) (Сл. 1 и 2).

Почетком XIX века београдска варош била је ограђена јаким и високим шанцем, те се у њу могло ући само кроз капије које су Турци добро обезбедили стражама и топовима. Било је пет таквих капија: Сава капија (у близини данашње Речне агенције на Савском пристаништу), Варош капија (налазила се на пресеку Косанчићевог венца и Поп Лукине улице), Стамбол капија (испред споменика кнеза Михаила), Видин капија (у близини цркве Александра Невског) и Смедеревска капија (на Дунаву; ближе непознато).

Овако утврђену варош било је тешко освојити непосредним нападом, па је због тога Карађорђе, после потајног са-

ветовања са својим војводама, одлучио да се на варош нападне једним добро смишљеним препадом. Тај препад извео је Конде, бивши буљукбаша крџалија, који су били у служби код Гушанца Алије, стварног господара београдске вароши и тврђаве. Конде је као хришћанин са неколико својих другова пребегло Србима устаницима. Иначе, пре бекства чувао је турску стражу на шанцу ниже зграде данашње Патријаршије, те је врло добро познавао нарочито део утврђеног шанца од Сава капије до Варош капије. Отуда се и могао Србима хвалити, да би знао и умео отворити ма коју капију на шанцу ако би то Карађорђе дозволио.

Уочи напада на варош, 29 новембра, Карађорђе је позвао себи Конду и затражио је од њега да покаже своју способност и вештину и да отвори капију. Конде обећа да ће отворити Сава капију.¹ То је био један део плана који се, иначе, састојао у томе, да се на варош нападне са четири ударне групе у правцу четири варошке капије на шанцу.

Ради извршења задатка Конде је собом повео већи број устаника. Но ова група се смањивала² уколико се

* Претходни извештај о откопавању гробова ослободилаца београдске вароши штампан је са насловом *Откопавање гробова бораца из 1806 године у Веснику Музејско-конзерваторског друштва НРС* за јануар—фебруар 1957, година VI, број 1, 5.

¹ Ж. Сечански, *Причања савременика о Првом српском устанку*, Београд 1954, 193; Р. Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка*, необјављена грађа, Београд 1954, 52—53.

² По казивању Узун Мирка Апостоловића које је објавио генерал Јован Мишковић, *Београд и околина. Поводом стогодишњице освојења*. Београд 1906, на страни 27 — Конде је пошао са 86 другова. Успут група је спала на 25, а до Сава капије спала је на њих седморицу. — Архив Српске академије наука (У даљем тексту САН), број 461, кутија IX: Земунски прота Михаило Пејић у писму митрополиту Стратимировићу од 30 новембра 1806 године спомиње да је „ујутру у три сата дошло 18 Сервијанаца пред којима је буљук-

Сл. 1 — Изглед сачуваних надгробних споменика ослободилаца Београда од Турака у Карађорђевој парку у Београду. Високи споменик са крстом на врху и белом плочом подигнут је 1848 године у част и славу јунака „За отечество храбро изгинувшем 1806 године“

приближавала Сава капији. У нападу на Сава капију учествовало је свега седам устаника: Конде, Узун-Мирко Апостоловић, Никола Стамболија, Дра-

гић Стевановић, Петар Сремац, Карлова-алија и Младен.³ Они искористе ноћ и густу маглу те се спусти у шанац недалеко од Саве и уздижући горе уз бедем

баша Конте, бивши керчалија, под шанац предградија бјелградског.“

Вероватно се у тој већој групи налазио и Коста Анастасијевић, београдски трговац (рођен око 1775 године) који је учествовао у многим бојевима које је Карађорђе водио. Према породичном тврђењу он се нарочито одликовао „у бици на Првозваног Андрију 1806 године... Он је тада са војводом Узун Мирком и друговима правио диверзије на тадашњу Сава капију(?). За показану храброст добио је од Карађорђа дозволу да се зове Дели Коста“.

Иначе, његова кћи Ташана (удата за Дим. Боди) била је добротвор београдске општине, неких цркава и еснафа. Музеј града Београда, Историско одељење I 1932.

³ Казивања о броју и о именима нападача на Сава капију не слажу се између себе. Обично се узима да их је седам устаника ударило на Сава капију и отворило ју. Тако бележе: В. Карацић, *Грађа за српску историју нашега времена и животи најзнатнијих поглавица овога времена*, Београд 1898, 205; П. Радовановић, *Войне Срба сь Турцима одъ устанка вожда србскогъ Кара-*

ђорђа до септембра месеца 1813 године или до паденија србскогъ, Београд 1852, 3; Ј. Ранке, *Историја српске револуције*. Део први, Београд 1864, 125; М. М. Вукићевић, *Карађорђе*. Књига друга, *Историја устанка од 1804 до 1807*, Београд 1912, 439.

Међутим, М. Милисављевић спомиње осам нападача, Кондиних другова, са којима је, преваривши Ислам буљукбашу да му отвори капију, ушао кроз капију: Воц, Мијаило, Зуко, Петко, Узун Мирко, Поп, Циганин и Исмаил. То значи, да их је заједно са Кондом било девет. Упореди: Р. Перовић, *Прилози*, 53.

По Кондиној верзији било их је, осим њега, још девет другова и то: Зуко, Петарвез, Михаило, Младен, Петко, Узун Мирко, Поп-Циганин (Митар), Стамболија и Исмаил. Упореди: Пре сто двадесет пет година, Кондина верзија о заузећу Београда у *Политици* од 15 децембра 1931.

У тексту смо споменули и некога Младена да је са Кондом ударио на Сава капију. Међутим, у неким изворима спомиње се неки Стојко. Види: Мишковић, *Београд и околина*, 28, напомена 1. Он не спомиње Младена.

Споменик 1

Споменик 2

Споменик 9

Споменик 11

Споменик 6

Споменик 7

Споменик 4

Споменик 3

Сл. 2 — Споменици из Карађорђевог парка

један другога пушкама и извлачећи се, уђу у варош.⁴ И Вук Караџић пише да је Конде са седам момака више Савске капије прешао преко јендека у варош, па као из вароши дошао стражарима на капију, и као Турци прикучивши им се, опале на стражаре из пушака, па онда потегну сабље и нсжеве, те и(х) побију и рашћерају, ће и од њи седморице погину четворица и Конда се рани, но она тројица опет сјекиром коју су собом до-нијели, обију капију, те и остали Срби навале унутра.⁵

Прве жртве, дакле, пале су на Сава капији. Да ли је приликом тих борби погинуло њих тројица, како мисле једни, или њих четворица, како пишу други, или и њих петорица, како пишу трећи — не може се засада сигурно утврдити.⁶ Међутим, обично се спомињу имена четворице погинулих и то: Никола Стамболија, Драгић Стевановић, Петар Сремац и Карловалија.⁷

Друга група устаника нападала је на Варош капију. Имена и број погинулих код ове капије нису познати. Једино П. Радовановић тврди, да је на Сава капији погинуло с обе стране више него на Варош капији.⁸

Жесточе борбе развиле су се код Стамбол капије која је од свих капија била понајбоље утврђена и брањена. Овде је нападала група Васе Чарапића у

којој су се, поред других, налазили Вуле Илић и Петар Јокић. Јокић, историчар Првог устанка, пише да је он заједно са Чарапићем и Вулетом ударио на шанац ниже Стамбол капије и да је ту јуришајући смртно рањен грочански војвода Васа Чарапић.⁹ П. Радовановић пише, да је Чарапић био са Турцима, но „како су Срби на насртајуће Турке пуцали, погоди њега једно зрно у леђа, како је напредовао, и ту он од своји погине, испод Стамбол капије, код Циганске мале“ (РВ: данас Скадарска улица).¹⁰ Рањена Чарапића његови момци однесу на пушкама у шатор Карађорђу, где је „још могао поручити да га сахране у манастиру Раковици“ што је и учињено.¹¹

Његов гроб налази се са леве стране улаза у манастир, поред северног зида (Сл. 3 и 4). М. Милисављевић пише да је Чарапић свечано сахрањен, да му је доцније на гробу постављена плоча без натписа.¹² Међутим, биће тачније казивање непознатог писца који је у *Голубици* за 1842 годину писао о ослобођењу Београда и том приликом је споменуо да с леве стране манастирске цркве „камен пешчани исправљен означава гроб с натписом: ЗДѢ почиваетъ рабъ Божій Василіѣ Чарапићъ погинѣши — даље се читати не може“.¹³ И Л. Арсенијевић-Баталака слично пише, када наводи да се натпис

Генерал К. Протић који тврди, да је многе појединости о ослобођењу Београда узео из писменог састава пуковника Љубомира Узун-Мирковића а „који је он написао по причању свога оца, покојног Узун-Мирка“ — спомиње тога Младена. Види: К. Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка, Годишњица Н. Чупића XIII*, 1893, 236, напом.

⁴ Архив САН, број 461, кутија IX: Писмо Мих. Пејића митрополиту Стратимировићу од 30 новембра 1806 године.

⁵ В. Караџић, *Грађа*, 205.

⁶ Број од четири погинула устаника на Сава капији спомињу: Stj. Marjanović, *Beograd i njegova stradanja. Polag najnovijih i najistinitijih izvora* (Рукопис у Музеју града Београда, Историско одељење I, 1895, 122. Упореди: Р. Перовић, *Прилози*, 108. — Исто и Л. Ранке, *Историја српске револуције*, 126 и Протић, *Ратни догађаји*, 237.

О тројици погинулих пишу: Ј. Мишковић, *Београд и околна*, 28 (Никола, Драгић и Сремац). — П. Радовановић, *Војне Срба*, 3: „Убијени су Никола Сремац, који је секиром

локот на капији обио. Драгић кнеза Симе сеиз и Никола Стамболија“.

По М. М. Вукићевићу, *Карађорђе*, 440, излази да је Конда задобио „четири ране. Мирко две, а Петар Сремац и четворица другова остали су мртви код стражаре“.

⁷ Протић, *Ратни догађаји*, 237.

⁸ П. Радовановић, *Војне Срба*, 4.

⁹ Ж. Сечански, *Причања савременика*, 142.

¹⁰ Радовановић, *Војна*, 4. — В. К(упрешанин), *Кад је Цетињска улица била периферија*, *Политика* за 12 јули 1957.

¹¹ Архив САН, број 459: Писмо земунског трговца Милоша Урошевића митрополиту Стратимировићу од 2 децембра (по старом) 1806 године. Ово писмо пренето је у својину Музеја Првог српског устанка решењем Завода за заштиту и проучавање споменика културе НРС број 1670/1955. — Сечански, *Причања савременика*, 142—143.

¹² Перовић, *Прилози*, 74.

¹³ (Непознати), *О взятіи Вѣлграда (1806)*, *Голубица*, IV, 1842. У Београду 1842, 272.

Сл. 3 — Црква манастира Раковице код Београда са гробом грочанског војводе Васа Чарапића

на челоглавом камену једва може прочитати.¹⁴

О смрти Васа Чарапића народ је певао једну песму: „Приповједа се да је тужни серпски народ — пише илирац Стј. Марјановић око 1840 године — кад је Чарапић на Цариградских вратах (Стамбул капији) погинуо овако завапио:

¹⁴ Ј. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*. Део први, Београд 1898, 223. — Та стара надгробна плоча замењена је првих година нашега века новом плочом са овим натписом:

Васи Чарапићу
змају од Авале
војводи војда Карађорђа
јуначки палом
при заузећу Београда од Турака
пред зору 30 новембра 1806 године
подиже
ову плочу

15 августа 1910 године

Петар I
Краљ Србије

¹⁵ Музеј града Београда, *Историско одељење I* 1895, 123, напомена 25. — Упореди, Перовић, *Прилози*, 109, напомена 2.

¹⁶ Архив САН, број 461.

¹⁷ Д-р А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига III (1806), Суботица 1937, 495.

Београду, што си потамнуо?
Како не би јадан потамнуо
Кад ме бију са двије, са три стране.
С једне стране Ђорђе, Карађорђе,
С друге стране Чарапићу Васо!
Београду, радости велика,
Чарапићу, жалостна ти мајка,
Што си лудо на град ударио,
Те си лудо главу изгубио!¹⁵

Према извештају земунског проте Михаила Пејића митрополиту Стратимировићу упућеном истог дана када је Београд ослобођен наводи се, да су Срби побили прву стражу од дванаест Турака, да су се упутили Стамбул капији и да је том приликом „на место“ погинуло тринаест Срба (сл. 5).¹⁶ И у аустриским извештајима који су слати из Земуна спомиње се тринаест мртвих и двадесет и седам рањених устаника.¹⁷

Сл. 4 — Надгробна плоча Васа Чарапића.

Четврта група устаника под командом Станоја Стаматовића-Главаша, јасеничког војводе и Вујице Вулићевића, смедеревског војводе ударила је на Видин капију. Према једном савременом аустриском извештају Станоје Главаш извео је најпре један привидан напад на Видинску и на Смедеревску капију, што потврђују и неки наши савременици, а и један веродостојни турски извор.¹⁸ Тај привидни напад имао је за циљ да привуче пажњу Турака на ту страну, а да се онда у исти мах изведе прави и главни напад са савске стране.

На Видин капији предузет је тако снажан јуриш, да нападачи нису дали Турцима „ни топа бацити“. Али, пошто устаници нису ухватили бусије, Турци навале у освитак дана, те ту изгине осамнаест одабраних и најславнијих јунака. Међу њима спомиње се по имену само Тома Бистодерац из смедеревског краја. Његов стриц „је за њим страшно плакао“.¹⁹

Приликом ослобођења београдске вароши погинуо је и Јефто Кисовић, оборкнез из Обрежа, темнички војвода.²⁰

Укупан број погинулих и рањених бораца који су учествовали у ослобођењу београдске вароши од Турака 30 новембра (12 децембра по новом) 1806 године није био велики. Два дана после ослобођења вароши, 2 децембра по старом, земунски трговац Милош Урошевић јавља митрополиту Стратимировићу у

Карловце, да су устаници заузели београдску варош на јуриш, да су том приликом ухватили у вароши хиљаду и две стотине живих Турака, да су заробили велики плен (20 топова, 4 кумбаре, много муниције и еспапа), а да је „од наши 50 момака погинуло и 60 рањени и хвала богу више није“ (сл. 6).²¹ Оволики број погинулих спомињу и други писци.²²

Међутим, укупан број погинулих у току свих борби током повремених опсада Београда у 1804, 1805 и 1806 години био је знатно већи. Један од учесника у тим борбама био је и Милисав, који је одрастао у Ваљеву где је своју трговину добро водио. Он је био братучед Стефана Петровића Книћанина. Приликом путовања на коњу с војском и у самом боју он је певао једну песму о борбама за Београд у којој се спомињу устанички губици овим стиховима:

Много пута с Турцима се бисмо,
Много турски осекосмо глава,
Ал' и браће доста изгубисмо,
Јер у Турак више војске беше,
Док Биоград од Турак отесмо.²³

Изузев Васе Чарапића који је, како смо видели, сахрањен у манастиру Раковици, код Београда, сви остали који су погинули приликом ослобођења београдске вароши сахрањени су у засебном гробљу на Западном Врачару, на падини Мокролушког потока.²⁴ У прошлом

¹⁸ Исто, 494; А. Протић, Повесница од почетка времена вожда српског Карађорђа Петровића, *Споменик XIX*, 1892, 11; Сечански, *Причања савременика*, 194; Рашид беја *Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, књига I, *Споменик XXIII*, 1894, 13.

¹⁹ Протић, *Повесница*, 11; Сечански, *Причања савременика*, 194.

²⁰ Сечански, *Причања савременика*, 156, 229. — Упореди: Ивић, *Списи*, књига III, 13 и у регистру под Кисовић Јефта.

²¹ Архив САН, број 459. Ово писмо пренето је у својину Музеја Првог устанка решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС бр. 1670/55.

²² О *взјати Београда*, 272. — Н. Максимовић, *Карађорђе ослобађа Београд*, у зборнику *Ратна прошлост Београда*, Београд 1954, 124—125 наводи да су у борбама за варош устаници имали 54 мртва и 60 рањених.

²³ Р. Перовић, *Грађа за историју Првог*

српског устанка, Београд 1954, 233—234. — Постоји једна народна песма *Узимање Биограда 1806* у којој се преувеличава број погинулих јунака у борби за ослобођење Београдске вароши.

„Како Турци у град бежијаху,
Не моглоше затворити врата,
За њима се Срби натурали,
Биограду граду уљегоше,
По њему се кољу са Турцима;
У град грдно Срби изгинуше
Јер се Турци из кула брањаху,
Са пенцера бију Србијанце;
Али Срби узмакнути неће,
Но се кољу два дни без престанка
И три ноћи не зажеше очи.“

(Навод из *Споменице о стогодишњици српског устанка под Карађорђем*, Београд, 1904, 83.).

²⁴ Протић, *Ратни догађаји*, 240; М. М. Вукићевић, *Карађорђе*, књ. II, 442—443.

веку гробова је било више него данас. „Грбови ових незаборављених хероја српских, и дан данашњи расејани овде онде по Врачару увиђају се, пише Баталака. Камење вишеглавно, којим су грбови ови још онога времена, фамилијама погипших испобележавани, зарасло је у земљу и маховину...“²⁵ Зарастање у земљу и маховину јесте, вероватно, један од узрока што се број гробова почео губити, смањивати. Почетком овог века М. Ђ. Милићевић спомиње свега неколико гробова.²⁶ Неке старије особе посведочиле су нам, да је ту постојало више споменика него што их има данас и да су приликом проширивања Карађорђевог парка у 1903 и 1904 години и

²⁵ Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, I, 222. — Из казивања Баталаке види се, да су надгробне споменике подигле породице изгинулих јунака. Међутим, Р. Миликић, *Гробље устаника налази се у Карађорђевог парка, Борба за 1 март 1957 године*, 6 наводи, да је те споменике подигао „народ у име родбине погинулих. Скромне и једноставне чак и без ознака“. Пошто је потписани дао текст свога извештаја о том откопавању, и како се Миликић у чланку позива на мене, наглашавам да горњи податак не потиче од мене и да га нема у тексту који сам предао писцу тога чланка.

²⁶ М. Ђ. Милићевић, *Цртице за ранију слику српске престонице*, Београд 1902, 45.

²⁷ Станиша Ђекић, резервни официр у пензији, са станом у улици Франше Депенера тврди да је ту било много више гробова и надгробних споменика. Њему је то врло добро познато зато, јер је поред гробља, односно Карађорђевог парка, пролазио небројено пута идући у Подофицирску школу у Доњем Граду, на Калемегдану. Он је био питамац у XIII класи те школе (1902/3).

Петар Арчески, пензионер са станом у улици Јове Илића 81 изјавио нам је, да је 1903 до 1904 године прошириван парк и да је том приликом подигнут и вењак, који и данас постоји на једној узвишици. Од вењка према југу, према споменику кнеза Александра ослободиоцима Београда, проширен је тада парк. Било је ту, тврди Арчески, више споменика и с једне и с друге стране садашњег реда надгробних споменика, а исто тако и на целом простору од тога споменика на југ. Радове су изводили робијашни оковани у ланце. Они су приликом прекопавања наилазили на људске кости које су избацивали.

Ранђел Тасић, чувар Карађорђевог парка од 1934 године, тврди да је један стари професор са енглеском брадицом, омален, копао са четири до пет младића целу недељу дана у 1935 или 1936 години. Нашли су само једну

прекопавања избациване људске кости.²⁷

Данас, међутим, не виде се више расејани грбови по Врачару, односно по Карађорђевог парка, као у време када је Баталака о њима писао. Данас постоји још само дванаест надгробних споменика. Они нису расејани, него су ушорени. То ушоравање изгледа да је извршено касније. На такав закључак наводи чињеница да приликом откопавања гробова у децембру 1956 године нисмо нашли наспрам сваког челоглавог, надгробног, споменика и скелет погинулог.²⁸ На то као да указује и растојање између појединих споменика које се креће од 1,33 до 5,47 метара (сл. 1).²⁹ Сви ти надгробни споменици налазе се на

кубуру са сребрном јабуком коју су собом понели. Опис који је Тасић дао слаже се доста са изгледом пок. проф. д-р М. М. Васића, унив. професора. Међутим, садашњи шеф катедре за археологију д-р В. Гавела није могао да нам пружи никакве податке у вези са тим откопавањем.

Упролеће 1944 године приликом енглеског бомбардовања, у Другом светском рату, пала је једна бомба на око четрдесет метара јужно од кнежевог споменика ослободиоцима Београда, али није избацила никакве кости, — тврди Тасић.

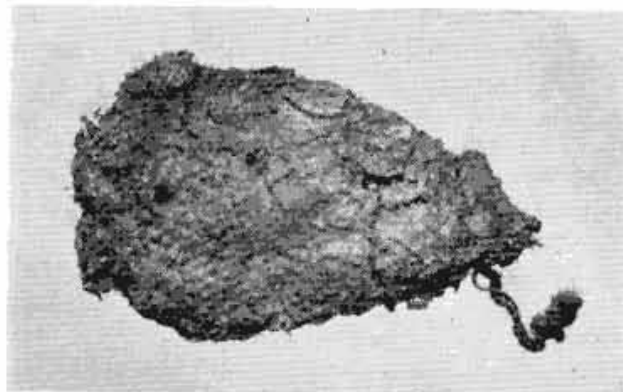
Непознато нам је, да ли су ископане какве кости приликом копања заштитног рова код Трећепозивачког споменика у Карађорђевог парка, пред напад на Југославију у Другом светском рату. У томе рову, иначе, услед немачког бомбардовања 1941 године нашло је смрт до 250 лица.

²⁸ Ова откопавања извршило је Историско одељење Музеја града Београда од 6 до 12 децембра 1956 године на основу сагласности Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије број 1394/5 децембра 1956. — Радовима је руководио потписани, а радна снага били су студенти археологије: Владимир Јанковић, Србислав Букумировић, Ђорђе Демић, Милан Здравковић, Миле Богдановић, Сава Ветнић и Драгослав Милосављевић. Откопавања је забележила Политика за 8 децембар 1956 године у рубрици „Свуда — о свему“.

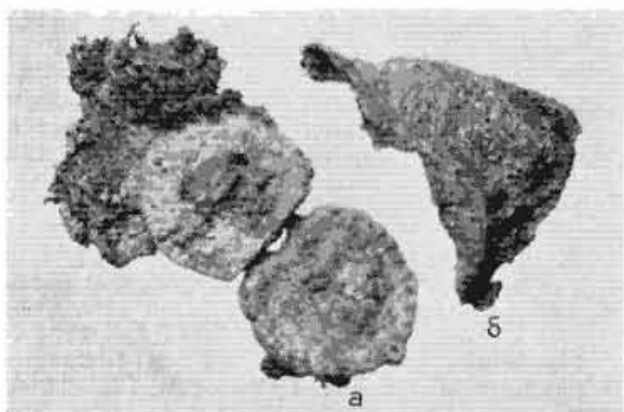
²⁹ Растојање, мерено по унутрашњој страни размака, износи између првог и другог надгробног споменика 1,90 м., између другог и трећег 1,33 м., између трећег и четвртог 1,79 м., између четвртог и петог 1,46 м., између петог и шестог 1,80 м., између шестог и седмог 1,93 м., између седмог и осмог 1,52 м., између осмог и деветог 3,37 м., између деветог и десетог 1,84 м., између десетог и једанаестог 5,47 м. и између једанаестог и дванаестог 1,40 м.

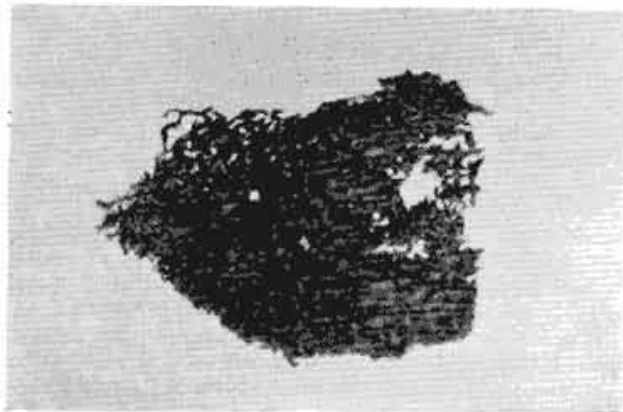
Сл. 7 — Део тканине одеће погинулог устаника. Прошивена је срмом (гроб 2)

Сл. 10 — Део ланеног опасача нађеног у гробу 7

Сл. 8 — а) Два срцолика дугмета пришивена на платно и закопчана. Нађена на врату испод доње вилице у гробу 6; б) Врх кожног опасача из гроба 6

Сл. 11 — Парче грубљег и ређег ланеног платна народног ткања из гроба 7

Сл. 9 — Кремен за пушку (огњило, чакмак) увијен у оловни лист (гроб 4)

Сл. 12 — Оловно таче нађено у пределу карличне кости костура у гробу 8

јужној страни од споменика који је у њихову славу и част подигнут 1848 године (сл. 1 и 2).³⁰

По својим украсима споменици у Карађорђевој парку обрађени су на пет начина.

Први споменик украшен је рељефним крстом чији је доњи крак дужи од осталих и чији се краци завршавају полукружно (Cruz latina). У средини, на пресеку рељефних кракова, урезан је равнокраки крст. Ово је једини споменик са натписом који говори да је овде сахрањен Драгутин Милутиновић који је погинуо први дан (борбе за Београд) 1806 године. Тај натпис резан је и са леве и са десне стране крста (Сл. 2, споменик 1) и гласи:

806

ПОМАНИ ГОСПОДИ РАБОВЪ ТВОИХЪ (!)
Драгѹтина Милутиновића мѣсца 1 данъ³¹

Скелет овога јунака не постоји у гробу. Према изјави једног службеника Управе за паркове и зеленило излази, да су кости избачене из гроба приликом вађења једног стабла које је расло крај гроба или приликом укопавања бандере за струју која се и данас налази иза споменика, над гробом.

Потребно је на овом месту споменути и то, да овога палог борца за ослобођење београдске вароши не треба мешати са његовим имењаком земунским трговцем храном Драгутином Милутиновићем у кога су устаници имали поверења и који се са још двојицом земунских трговаца (Милош Урошевић, Димитрије Ратковић) зарекао на скупштини у Остружници, да ће Карађорђу набављати барут, олово, артију, топове, ђулета и храну за новце³² Он је био жив још и крајем 1807 године. У своме тестаменту од 21 децембра те године он спомиње да је са Милошем Урошевићем

послао у Србију робе у вредности од 143.000 гроша. У ову своту урачунато је и 34.000 гроша колико је вредио други транспорт за Београд послат „у еспапу кад се удари на Биоград“³³

Други споменик украшен је једноставно урезаним равнокраким крстом (Cruz graeca), без икаквих уметничких уобличавања (сл. 2, споменик 2).

На два споменика урезани су равнокраки крстови у плитком рељефу чији се краци према крајевима шире. Један од њих има крајеве издубљене, а други равне. Оба споменика украшена су и лоптама у плитком рељефу које су спојене рељефном траком за углове крстова. На једном споменику постоје те лопте само на доњој страни (Сл. 2, споменик 2), а код другог и на доњој и на горњој страни кракова крста (Сл. 2, споменик 8).

Засебну групу сачињавају три споменика са системом од по четири уклесана крста у комбинацији са линеарно-геометриским украсима (сл. 2, споменик 5, 6, 7). Они су урађени са највише уметничких претензија.

Последњу, пету, групу сачињавају споменици без икаквих украса (сл. 2, споменик 4.) Њих има пет.

Изнад два скелета, по површини, постављене су водоравно две правоугаоне камене плоче (изнад гробова број 8 и број 10 који се налазе између споменика број 11 и 12).

Изгинули устаници полагаани су непосредно у земљу, без сандука. Оријентација гробова јесте исток-запад, сем у једном случају, где је скелет положен 22,5 степена ка југу.

Иако постоји дванаест надгробних споменика, ми смо открили свега девет скелета чије стање налаза указује на начин смрти. Један скелет је без главе, од другог постоји само размрскана ло-

³⁰ Цео натпис гласи: „У славу и честъ Србѹнацима за отечество храбро изгинувшимъ 1806 године подиже споменикъ овди Александеръ Карађорђевићъ Србскіи 1848“. На страни, односно плочи, на којој се налазе последње четири речи, испод тих речи је други натпис о обнови: „Обнови се за владе Александра I Обреновића 1889.“

³¹ Клесар је, свакако, у незнању урезао погрешно две речи рабовъ твоихъ (2 падеж множине) уместо раба тво(и)го (2 падеж једине јер се ради о једном лицу).

³² Ивић, *Списи*, I, 1935, 279; II, 1936, 50, 130. — Сечански, *Причања савременика*, 72.

³³ Историски архив града Београда, ЗМ, 1810, J. 16: Копија тестаментa Д. Милутиновића.

Сл. 13 — Детаљ споменика подигнутог 1848 г.

бања са једним пршљеном кичменог стуба, трећем недостаје лева бутна кост и потколеница. Један од устаника погинуо је погођен оловним танетом које се задржало на десном делу карличне кости.

У гробовима, поред костура, није било никаквих већих ни значајнијих прилога.

У гробу број 2 нађено је парче тканине грубље израде испрошиване срмом која је патинирана зелено. Нађена је на трећем десном ребру. Слабо је очувано. Конзервирано је. Размера $1,5 \times 0,5$ см (сл. 7).³⁴ Релативно најдрагоценији на-

³⁴ Музеј града Београда, Историско одељење И: 1716; ФИ: 1075.

³⁵ Исто, И: 1717; ФИ: 1076. — Сечански, *Причања савременика*, 194.

³⁶ Музеј града Београда, Историско одељење И: 1718; ФИ: 1077.

лаз јесте једно огњило (чакмак) или кремен за пушку који је увијен у оловни лист. Нађен је у гробу број 4 у пределу карличне кости (*Cingulum extremitatis inferioris*), више с леве стране. Конзервирано је. Размере кремена $2,5 \times 2,3$ см, а оловног листа $3 \times 1,8$ см (сл. 9). То је једно од оних кремена које је уочи главног напада на београдску варош „увијано на пушке“. О томе говори Антоније Протић, писар у доба Првог устанка и учесник у борбама за ослобођење Београда. Он каже да је после Карађорђевог наређења да се војска спреми за напад на Београд — „ондак је у војски започето пушке потпрашивати и кремене увијати на пушке“.³⁵

У гробу број 6 нађен је остатак народне ношње који се састоји у једном парчету ланеног платна за које су пришивена два срцолика метална дугмета украшена пунцирањем. Дугмета су закопчана. Зелено су патинирана. Нађена су на врату, испод доње вилице (*Mandibula*). Вероватно су била пришивена на кошуљу. Конзервирано. Размере $1,5 \times 1,3$ см (сл. 8а).³⁶ У овом гробу нађен је и један део кожног кајиша (опасача). Лежао је на средњим ребрима с предње стране грудног коша. Та ребра била су због коже мрко обојена. Конзервирано. Размере $2,5 \times 1,5$ см (сл. 8б).³⁷

Део ланеног опасача језичастог облика нађен је у гробу 7. Конзервирано. Размере $3,5 \times 2,5$ см (сл. 10).³⁸ У томе гробу нађено је ланено платно доста ретког ткања. Налазило се код шаке леве руке (*Skeleton manus*). Конзервирано. Размере 3×2 см (сл. 11).³⁹

Последњи налаз јесте једно оловно тане тежине 1,5 грам нађено у гробу број 8, на десном делу карличне кости. Конзервирано. Размере: пречник 1,2 см (сл. 12).⁴⁰

Из свега горе написаног види се, да данас у Карађорђевог парку у Београду постоји само пети део гробова бораца

³⁷ Исто, И: 1719; ФИ: 1077.

³⁸ Исто, И: 1720; ФИ: 1078.

³⁹ Исто, И: 1721; ФИ: 1079.

⁴⁰ Исто, И: 1722; ФИ: 1080.

палих за његово ослобођење од Турака у Првом српском устанку 30 новембра (12 децембра) 1806 године. Већина гробова временом је заравњено са земљом. Од педесет јунака који су овде сахрањени у засебном гробљу постоји данас само дванаест надгробних споменика са девет костура уз њих. Међутим, позната су имена само мањег броја изгинулих, то су: Никола Стамболија, сеиз кнеза Симе неки Драгић Стевановић, Петар Сремац, Карловалија (изгинули на Сава капији), грочански војвода Васа Чарапић (погинуо ниже Стамбол капије

а сахрањен у манастиру Раковици), Тома Бистодерац (погинуо на Видин капији), оборкнез Јефта Кисовић (место погибије ближе непознато), неки Лукић из Доњих Недељица, близу Лознице (место погибије ближе непознато).⁴¹ и Драгутин Милутиновић (непознато место погибије).

Изгинули су сахрањени непосредним полагањем у раку, без сандука. Оружје којим су се борили није уз њих стављено. Нађено је само једно оловно тане и једно огњило за пушку.

⁴¹ Вукосава Косор из Београда, Ранкеова 2 саопштила нам је 11 децембра 1956 године да јој је њезина баба Стана Максимовић (њезин син Љубомир био је својевремено в. д. команданта краљеве гарде и умро је 1950 године), рођена Лукић (умрла 25 фебруара

1938 године у деведесетој години живота), говорила, да је у трећем гробу, идући од споменика кнеза Александра ка југу, сахрањен један борац од њених Лукића који је погинуо приликом ослобођења београдске вароши од Турака.

LES INSURGÉS TOMBÉS LORS DE LA LIBÉRATION DE BELGRADE DES TURCS PENDANT LA PREMIÈRE INSURRECTION SERBE ET LEURS TOMBES

R. VESELINOVIC

Après la libération par les forces insurgées, pendant le Premier Soulèvement Serbe, d'une série de villes et de bourgades serbes, le tour vint enfin à Belgrade d'être libéré. Ce fut d'abord la ville de Belgrade qui passa aux mains des Serbes (30 novembre dans le calendrier orthodoxe, soit le 12 Décembre 1806) et, bientôt après, sa forteresse (27 Décembre 1806, soit le 8 Janvier 1807 dans la calendrier romain).

Lors de la libération de la ville elle-même, cinquante insurgés tombèrent en tout. Ils ont tous été enterrés dans un cimetière particulier qui se trouve dans l'actuel Karadjordjev Park. Seul le vojvode de Grocka, Vasa Čarapić a été inhumé au monastère de Rakovica comme il en avait manifesté le désir. Avec le temps, bon nombre de ces tombes se sont enfoncées dans la terre en même temps que le nombre des pierres tombales diminuait, si bien qu'aujourd'hui nous n'en comptons plus qu'une douzaine. L'une

de ces dernières comporte une inscription, tandis que les autres ne sont décorées que d'une croix ou encore d'un système de quatre croix combinées avec des ornements linéaires et géométriques, et que d'autres, encore, ne portent aucun signe (cf. fig. 1, 3, 4, Tab. I 1—8).

De ces cinquante insurgés tombés on ne sait les noms que de neuf d'entre eux.

Lors du dégagement des tombes pendant la première moitié de Décembre 1956, on a pu constater que les héros n'avaient pas été mis dans des cercueils et qu'ils ont été déposé directement dans la fosse. Aucun objet de quelque importance n'a été placé à leurs côtés et, notamment, les armes avec lesquelles ils avaient combattu n'ont pas été déposées dans leurs tombes. En fait d'objets de l'équipement militaire, on n'a trouvé qu'une balle de plomb découverte dans la région de l'os iliaque de l'un des morts et une pierre à feu pour fusil. Les autres objets découverts

à cette occasion appartiennent à l'habillement de ces hommes: un morceau de tissus de lin, des ceintures de lin et de cuir, deux boutons pour chemises (cf. fig. 7—12).

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — L'aspect sous lequel se présentent les pierres tombales qui nous sont restées des insurgés tombés lors de la libération de Belgrade de Turcs, au parc Karadjordje à Belgrade. Le plus haut des monuments, avec la croix au sommet et la plaque blanche, a été élevé en 1848 pour l'honneur et la gloire des héros «morts héroïquement en 1806 pour la patrie»
- Fig. 2 — Les monuments dans le parc de Karadjordje
- Fig. 3 — L'église du monastère de Rakovica, près de Belgrade, avec la tombe de Vasa Čarapić, vojvode de Grocka
- Fig. 4 — La pierre tombale de Vasa Čarapić
- Fig. 5 — Lettre de Mihailo Pejić, protopresbytère à Zemun, écrite le jour de la libération de la ville de Belgrade et adressée au métropolite Stratimirović à Karlovci. Dans cette lettre Pejić rend compte de l'attaque serbe sur les portes Sava-kapija et Stambol-kapija de la ville, de la libération de celle-ci, du nombre de tués, de la quantité de butin pris aux Turcs et

- des préparatifs faits pour attaquer la forteresse de Belgrade
- Fig. 6 — Lettre d'un commerçant de Zemun, Miloš Urošević, datée du 2 Décembre 1806 (calendrier orthodoxe) dans laquelle ce dernier informe le métropolite Stratimirović de Karlovci de l'assaut des insurgés contre la ville de Belgrade, du nombre de Turcs faits prisonniers, des insurgés blessés ou tombés, de la mort de Vasa Čarapić et des préparatifs faits pour attaquer la forteresse de Belgrade
- Fig. 7 — Morceau de tissus provenant des vêtements d'un des insurgés tombés. Il a été cousu avec un fil d'argent vierge (Trombe 2)
- Fig. 8 — a) Deux boutons en forme de coeur cousu sur de la toile et fermés. Ils ont été trouvés sur le cou du squelette de la tombe 6, sous la machoire inférieure; b) Partie supérieure d'une ceinture de cuir, de la tombe 6
- Fig. 9 — Pierre à feu pour fusil («ognjilo», «čakmak») enveloppée dans une feuille de plomb (Tombe 4)
- Fig. 10 — Partie de la ceinture de lin trouvée dans la tombe 7
- Fig. 11 — Morceau de toile de lin assez grossière et peu courante de tissage populaire, provenant de la tombe 7
- Fig. 12 — Balle de plomb trouvée dans la région de l'os iliaque du squelette de la tombe 8
- Fig. 13 — Détail du monument élevé en 1848